

Anna Walczak

Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie

ORCID:0000-0003-4099-0558

W stronę generatywnego ojcostwa. Analiza społecznych wymiarów zjawiska

Towards generative fatherhood. Analysis of the social dimensions of the phenomenon

Abstract. In the face of the changes taking place in the area of parental roles and the expanding range of possibilities of fulfilling the father role (from the uninvolved father, the mother's helper to the father as an equal parent or even the primary caregiver), there is a need to take into account individual, individual and social aspects. The concept of generative fathering, understood as equal participation in all aspects of childcare, offers such an opportunity because it refers to men's motivations and aspirations, and at the same time describes the institutional basis of changes. The presented article characterizes the factors conducive to the development of generative orientation: egalitarian relationship with child's mother, professional work that gives space for implementation in other areas of life and the possibility of creating a satisfactory relationship with the child. Research findings relating to the links between professional work of both parents and paternal commitment, and to the participation of fathers in childcare, suggest that generativity - when analyzed in a social context - is not a common father experience.

Keywords: generative fathering, role of the father, fathers, mothers, paternal involvement, work, care.

Wprowadzenie

Rodzicielstwo stanowi jeden z aspektów funkcjonowania osób dorosłych. Koncepcja generatywnego ojcostwa ujmuje to zagadnienie w kategoriach rozwojowych. Została ona sformułowana na podstawie teorii Erika Eriksona, w której na pojęcie generatywności oznacza pozytywne przezwyciężenie jednego z psychospołecznych kryzysów (Bakiera, 2013, s. 99). Erikson

podzielił życie człowieka na osiem etapów rozwojowych, z których każdy wiąże się z koniecznością przezwyciężenia kryzysu wynikającego z zewnętrznych i wewnętrznych nacisków na jednostkę (Erikson, 1980, s. 92-93; Brzezińska, 2000, s. 250-254). Pomyślne rozwiązanie kryzysów na kolejnych etapach przekłada się na możliwość dalszego rozwoju osobowości. Generatywność stanowi pozytywne rozwiązanie kryzysu średniej dorosłości, jest związana z dbałością o przyszłe pokolenia i ich rozwój (Hawkins, Dollahite, 1997, s. 9-10), a także z troską oraz bezinteresownym zaangażowaniem w opiekę. Lucyna Bakiera (2013, s. 103-104) podkreśla, że rodzicielstwo stanowi szczególną formę generatywności. Pomimo, że może ona być również realizowana w relacjach pozarodzielskich, to jednak najwyraźniej zaznacza się właśnie w relacjach rodzice – dzieci ze względu na charakteryzującą je wzajemną zależność, polegającą nie tylko na uzależnieniu dzieci od rodziców, ale również na warunkowaniu rozwoju dorosłych przez dzieci. „Pełnienie ról rodzicielskich uruchamia procesy motywacyjne, wśród których niebagatelne znaczenie mają dążenia dotyczące wywiązania się z zadań rodzicielskich oraz chęć przekazania dzieciom własnych osiągnięć, wartości i wiedzy” (Bakiera, 2003, s. 49).

W prezentowanym artykule zostanie podjęta próba przedstawienia koncepcji generatywnego ojcostwa ze szczególnym uwzględnieniem społecznych uwarunkowań tego zjawiska. Zostaną również zaprezentowane wyniki badań ilustrujące wybrane aspekty tego zagadnienia.

Spoleczne wymiary generatywności

Podstawą dla sformułowania koncepcji generatywnego ojcostwa była próba odejścia od patrzenia na sposób realizowania roli ojca w kategoriach deficytów oraz przypisywania ojcom zbyt małego zaangażowania i braku motywacji do zmiany (*Role-Inadequacy Perspective*) (Hawkins, Dollahite 1997, s. 3). Zamiast skupiać się na podlegających modyfikacjom przepisach roli i wysiłkach mężczyzn na rzecz dopasowania się do zmieniających się warunków zewnętrznych, skierowano uwagę na wewnętrzne przeobrażenia i osobisty rozwój mężczyzn. David Dollahite, Allan Hawkins i Sean Brotherson zdefiniowali generatywne ojcostwo jako „ojcostwo wychodzące naprzeciw potrzebom dzieci poprzez pracę na rzecz utworzenia i utrzymania etycznej relacji z nimi” (1997, s. 18).

Generatywne ojcostwo ma również swoje społeczne uwarunkowania, ponieważ mężczyzna nie tylko musi chcieć wejść w rolę zaangażowanego, opiekuńczego rodzica ale również musi mieć taką możliwość (Gerson, 1997, s.40-42). Kathleen Gerson definiuje to pojęcie jako „pełny i równy udział we wszystkich emocjonalnych i fizycznych aspektach wychowania dziecka”

(1997, s. 37). W tym wypadku „równy” nie oznacza identycznego udziału ale „sprawiedliwy” podział obowiązków związanych z wychowaniem dziecka. Udział ojców w wychowaniu może być zróżnicowany nie tylko ze względu na sytuację rodzinną, ale przede wszystkim – w zależności od instytucjonalnych rozwiązań wspierających lub ograniczających ojcowskie zaangażowanie. Czynniki sprzyjającymi rozwojowi generatywnej orientacji u ojców są: zaangażowanie w egalitarną relację, uwarunkowania związane z pracą zawodową, która powinna zostawiać mężczyźnie przestrzeń do realizacji w innych obszarach życia oraz możliwość nawiązania satysfakcjonującej relacji z dziećmi (Gerson, 1997, s.40-42). Gerson dystansując się od nurtu skoncentrowanego na deficytach ojców podkreśla, że mężczyźni mają motywację i umiejętności potrzebne do zajmowania się dziećmi. Osia zagadnienia nie są zatem cechy mężczyzn ale cechy społeczeństwa mogą uniemożliwiać im realizowanie i wyrażanie postawy opiekuńczej np. wymogi rynku pracy, nacisk na dyspozycyjność oraz trudności w budowaniu relacji z dzieckiem w sytuacji rosnącej liczby rozwodów.

Egalitarna relacja

Pierwszy z wymienionych warunków - egalitarna relacja – odnosi się do aktywności zawodowej kobiet. Praca obojga rodziców sprzyja współdzieleniu obowiązków opiekuńczych (Szlendak, 2011, s. 447). Kobiety zaangażowane w pracę oczekują, że ojcowie włączą się w opiekę nad dziećmi. Gerson stawia tezę, że takie dążenie pojawia się również ze strony mężczyzn i wynika z poczucia sprawiedliwości dotyczącego podziału obowiązków (1997, s. 46).

Jednak badania wskazują, że odpowiedź na pytanie o zależności pomiędzy pracą zawodową kobiet oraz mężczyzn a zaangażowaniem w opiekę i wychowanie nie jest jednoznaczna (Jaworowska, 1985, s. 552-553). Kwestia oddziaływania pracy zawodowej zarówno kobiet, jak i mężczyzn na zaangażowanie ojcowskie jest w badaniach łączona z zagadnieniami odwołującymi się do kulturowych ról płciowych. Autorzy, którzy wykazali rosnące zaangażowanie ojców w rodzinach z dwojgiem pracujących rodziców, zwracali uwagę na różnicę w postrzeganiu pełnowymiarowej pracy kobiet i mężczyzn. Praca na pełen etat w przypadku matki, inaczej niż w odniesieniu do mężczyzny, nie jest postrzegana jako tradycyjny element roli (Hofferth, Goldscheider, 2010, s. 480). Odwołanie się do kwestii genderowych dostarcza wytłumaczenia dla sytuacji braku wyraźnego związku między pracą zawodową kobiet a zaangażowaniem mężczyzn w sferę opiekuńczo-wychowawczą. Według Julie Brines (1994, s. 652) specjalizacja kobiet w pracach związanych z prowadzeniem gospodarstwa domowego w zamian za ekonomiczne

wsparcie ze strony mężczyzn wynika z normatywnych oczekiwań. Niektórzy badacze interpretują wykonywanie prac domowych przez kobiety i unikanie takich zdań przez mężczyzn jako symboliczne demonstrowanie swojej płci kulturowej. Badania Richarda Petersona i Kathleen Gerson (1992, s. 532) wykazały, że poziom odpowiedzialności za opiekę nad dziećmi u mężczyzn wzrasta, gdy godziny pracy kobiety zmuszą ją do ograniczenia zaangażowania w sferę domową. Brano również pod uwagę inne czynniki związane z pracą zawodową m.in. satysfakcję czerpaną z możliwości awansu, nastawienie przełożonych i współpracowników wobec zaabsorbowania sferą rodzinną kobiet i mężczyzn. Wyniki badań wskazują, że wysokie wymagania ze strony rynku pracy wywierają presję w kierunku redukcji zaangażowania w opiekę nad dzieckiem. Szczególnie dotyczy to rodzin z obojgiem pracujących rodziców i powoduje konflikty związane odpowiedzialnością za opiekę i sferę domową (Peterson, Gerson, 1992, s. 534).

Sandra Hofferth i Frances Goldscheider (2010, s. 480) wyróżniają dwa nurty teoretyczne obecne w badaniach nad wpływem pracy ojca na jego stosunki z dzieckiem: podejście ekonomiczne i podejście bazujące na teorii kulturowych ról płciowych. Podkreślają jednocześnie, że czynnikiem wpływającym na działania ojców jest kombinacja cech pracy zawodowej kobiety i mężczyzny, a przewidywane skutki oddziaływania mogą się różnić w zależności od przyjętego modelu. W modelu ekonomicznym praca zawodowa matki przyczyni się do zwiększenia udziału ojca w opiece niezależnie od jego godzin pracy. Natomiast w modelu opartym na teorii kulturowych ról płciowych czynnikiem decydującym jest relacja godzin pracy mężczyzny w stosunku do pracy kobiety. Najwyższy poziom tego zaangażowania wystąpi w rodzinach, w których oboje rodzice pracują w pełnym wymiarze godzin. W takiej sytuacji matka przejawia możliwie najwyższe zaangażowanie w pracę zawodową, a kariera mężczyzny sprawia, że nie musi on dodatkowo podkreślać swojej płci kulturowej poprzez unikanie obowiązków typowo „kobiecych”. Innymi słowy, w sytuacji równego zaangażowania karierą obojga partnerów udział ojca w czynnościach związanych z opieką, wychowaniem i zajmowaniem się gospodarstwem domowym wzrasta. W przypadku, gdy praca zawodowa zajmuje mężczyźnie więcej czasu niż kobiecie, Hofferth i Goldscheider przewidują, że matka wyspecjalizuje się w działalności związanej z domem, a mężczyzna będzie mniej czasu poświęcał dzieciom. Natomiast w rodzinach, w których z dwojga partnerów to kobieta więcej czasu poświęca pracy zarobkowej, zaangażowanie mężczyzny będzie się różnić w zależności, czy będzie ono rozpatrywane z punktu widzenia modelu ekonomicznego, czy genderowego. W ramach

tego pierwszego modelu oczekuje się, że mężczyzna poświęci więcej swojego czasu na czynności związane z domem i dziećmi, a w ramach drugiego – zredukuje czas poświęcany sferze rodzinno - domowej manifestując w ten sposób swoją płć kulturową. Sytuacja, w której oboje rodzice nie pracują, w obydwu modelach przyczynia się do ograniczenia zaangażowania mężczyzny. W modelu ekonomicznym wynika to z faktu, że kobieta nie poświęca wcale czasu na pracę zarobkową, a w modelu genderowym powodem jest małe zaangażowanie zawodowe mężczyzny, skłaniające go do demonstrowania swojej pozycji poprzez unikanie czynności związanych z domem i dziećmi, tradycyjnie przypisanych kobietom. Iwona Chmura-Rutkowska, Joanna Ostrouch wysuwają tezę, że w przypadku mężczyzn generatywność jest związana z androgynią, czyli akceptacją oraz włączaniem do swojego repertuaru działań uznawanych za kobiece (2007, s. 220).

Pomimo zwiększającego się zaangażowania kobiet w pracę zawodową podział zadań ze względu na płć wciąż jest mocno ugruntowany, zwłaszcza w odniesieniu do zadań rodzicielskich (Pailhe, Solaz, 2008, s. 234). Badania prowadzone zarówno w Stanach Zjednoczonych, jak i w Europie wskazują, że czas poświęcany na pracę zawodową nie przyczynia się do redukcji czasu przeznaczanego przez kobiety na opiekę nad dziećmi. Również w Polsce kobiety w większości przypadków same wykonują czynności związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego i opieką nad dziećmi, pomimo wcześniejszych wysiłków na rzecz podzielenia się tymi zadaniami z mężczyznami (Budrowska, 2000, s. 43). Jak zauważa Alicja Szuman (1995, s. 99-100), matki niezależnie od swojego statusu zawodowego wykonują w rodzinach większość czynności opiekuńczo-wychowawczych. Niemniej prowadzone przez nią badania wykazały, że kobiety aktywne zawodowo ograniczały czas przeznaczony na zajęcia z dziećmi, a ich partnerzy w większym stopniu angażowali się w czynności. Jednak praca zawodowa nie jest czynnikiem znacznie zmniejszającym obciążenia kobiet obowiązkami domowymi (Kotlarska – Michalska, 2001, s. 94-95), co znajduje potwierdzenie w badaniach CBOS (Bożewicz, 2018, s. 7).

Na podstawie wyników Międzynarodowych Badań Społecznych (ISSP - International Social Survey Programme) z 2012 można wnioskować o różnicach w nastawieniu do egalitarnej relacji rozumianej jako równy stopień zaangażowanie w pracę zawodową obojga rodziców (Tab. 1). Udział odpowiedzi wskazujących na pełnoetatową pracę obojga rodziców jako najbardziej korzystne rozwiązanie, gdy dziecko jest w wieku przedszkolnym, waha się w od 31% do 3%. Na drugie egalitarne rozwiązanie – pracę obojga partnerów w niepełnym wymiarze godzin – wskazało od 44% do 1% badanych.

Tabela 1. Opinie na temat najlepszego sposobu organizacji życia rodzinnego i zawodowego w rodzinach z dzieckiem, które nie rozpoczęło jeszcze nauki w szkole¹.

	Matka w domu, ojciec - cały etat	Matka - praca w niepełnym wymiarze godzin, ojciec - cały etat	Matka i ojciec - praca na cały etat	Matka i ojciec - praca w niepełnym wymiarze	Ojciec - praca w niepełnym wymiarze godzin, matka - cały etat	Ojciec w domu, matka - cały etat	Ogółem [n (%)]
Słowenia	22,7%	42,0%	31,1%	3,8%	0,1%	0,3%	895 (100%)
Dania	5,7%	47,6%	30,2%	15,3%	0,9%	0,3%	1261 (100%)
Norwegia	9,5%	42,4%	25,7%	21,5%	0,7%	0,2%	1261 (100%)
Finlandia	19,7%	44,1%	23,3%	12,5%	0,3%	0,2%	971 (100%)
Islandia	6,5%	45,6%	20,5%	26,6%	0,7%	0,1%	1072 (100%)
Chorwacja	34,6%	39,5%	20,1%	4,8%	0,1%	0,9%	965 (100%)
Polska	45,8%	31,7%	19,2%	2,7%	0,4%	0,2%	1039 (100%)
Portugalia	23,3%	49,0%	18,6%	8,0%	0,6%	0,5%	974 (100%)
Szwecja	10,8%	32,2%	16,1%	39,2%	1,4%	0,3%	882 (100%)
Francja	21,3%	48,9%	15,2%	14,0%	0,4%	0,2%	2017 (100%)
Belgia	21,9%	50,1%	13,8%	13,8%	0,4%	0,0%	1925 (100%)
Hiszpania	25,8%	42,2%	12,1%	18,9%	1,0%	0,0%	2422 (100%)
Słowacja	57,0%	29,5%	11,9%	0,8%	0,0%	0,8%	1061 (100%)
Węgry	54,7%	32,4%	11,2%	1,3%	0,0%	0,3%	974 (100%)
Bułgaria	54,7%	32,7%	11,0%	0,8%	0,4%	0,3%	898 (100%)
Niemcy	23,2%	50,4%	10,9%	14,7%	0,6%	0,2%	1537 (100%)
Czechy	58,2%	28,7%	9,2%	2,3%	0,9%	0,7%	1639 (100%)
Irlandia	29,1%	52,2%	7,6%	10,4%	0,5%	0,2%	995 (100%)
Łotwa	59,1%	30,3%	7,2%	2,6%	0,2%	0,6%	955 (100%)
Rosja	62,5%	30,2%	5,1%	1,6%	0,1%	0,6%	1425 (100%)
Wielka Brytania	42,0%	47,4%	5,0%	5,4%	0,0%	0,1%	761 (100%)
Litwa	59,2%	31,9%	4,1%	4,6%	0,0%	0,1%	1077 (100%)
Szwajcaria	26,2%	40,0%	3,4%	29,7%	0,3%	0,4%	1185 (100%)
Austria	46,0%	39,9%	3,0%	10,2%	0,2%	0,6%	1019 (100%)
Holandia	20,0%	32,6%	2,7%	44,2%	0,3%	0,2%	1174 (100%)

¹ Kraje w Tabeli 1. Zostały uszeregowane malejąco wg. kolumny z odpowiedziami wskazującymi na wariant z obojgiem pracujących na cały etat rodziców, jako na najbardziej optymalne rozwiązanie.

We wszystkich krajach największą popularnością cieszą się rozwiązania zakładające ograniczenie sfery zawodowej przez kobiety – całkowita rezygnacja z pracy lub praca w niepełnym wymiarze godzin – przy pełnym zaangażowaniu mężczyzny w karierę (Tab.1). Najczęściej na taki wariant wskazali respondenci z Rosji (93%), Litwy (91%), Wielkiej Brytanii (89%) i Łotwy (89%). Natomiast respondenci z krajów skandynawskich (Szwecja – 43%, Norwegia – 52%, Islandia – 52%, Finlandii – 63%) oraz Holandii (53%) i Danii (53%) w porównaniu z mieszkańcami pozostałych krajów europejskich najrzadziej postulowali ograniczenie pracy zawodowej przez kobiety.

Satysfakcja zawodowa

Kolejnym warunkiem sprzyjającym kształtowaniu się generatywnej orientacji jest możliwość pogodzenia pracy zawodowej z innymi obszarami życia (Gerson, 1997, s.41). Oznacza to, że praca powinna zostawiać przestrzeń do rozwoju osobistego i relacji z otoczeniem. Gerson dostrzega w tym wypadku dwie możliwości. Pierwszą z nich jest sytuacja, w której mężczyzna nie odczuwa satysfakcji z wykonywanej pracy lub własnej pozycji zawodowej. Wówczas zaangażowanie w opiekę i wychowanie dziecka stanowi dla niego alternatywną możliwość samorealizacji, a rodzicielstwo staje się główną tożsamością. Drugi scenariusz nie jest związany z brakiem zadowolenia z kariery zawodowej, a raczej z intensywnością obowiązków zawodowych. Mężczyźni rezygnują z obciążającej czasowo pracy na rzecz mniej wymagających posady, aby mieć czas na realizację w innych obszarach, nawet jeśli taka decyzja wiąże się z obniżeniem standardu życia. Taką grupę ojców wyodrębniła w swoich badaniach Andrea Doucet – byli to mężczyźni, którzy po osiągnięciu sukcesu zawodowego i stabilizacji finansowej chcieli zrobić sobie przerwę od pracy lub szukali innej ścieżki kariery (2004, s. 284). Jednak w tym wypadku znaczącą rolę może odgrywać wiek mężczyzny. Badania wskazują, że konflikt pomiędzy rolą zawodową a rodzicielską jest bardziej nasilony w przypadku młodych ojców. Wynika to z dwóch czynników. Po pierwsze, z wiekiem sytuacja zawodowa stabilizuje się, a poczucie bezpieczeństwa finansowego pozwala na angażowanie w inne sfery życia. Po drugie, zaangażowani ojcowie czują się niekomfortowo w sytuacji konfliktu z rolą zawodową, jednak u starszych ojców to poczucie ulega osłabieniu (Conney i inni, 1993, s. 206).

W tym miejscu warto przyrzeć się dokładnej powiązaniom pomiędzy pracą zawodową a zaangażowaniem ojcowski. Już w pierwszej połowie XX. wieku pojawiło się pytanie o znaczenie rzeczywistych oraz deklarowanych

sukcesów ojca w sferze zawodowej w kontekście budowania relacji z dzieckiem. Badania Glena H. Eldera wykazały, że ojcowie, którzy w czasach kryzysu gospodarczego² nie byli usatysfakcjonowani swoimi dokonaniem zawodowymi lub sposobem realizowania przez siebie roli żywiciela rodziny spędzali więcej czasu ze swoimi dziećmi, ale pogorszeniu ulegały relacje w rodzinie i sposób realizacji roli rodzicielskiej - rodzice stawali się bardziej zdystansowani wobec dzieci, surowi, wykazywali się mniejszą cierpliwością (Elder i inni 1992, za Schaffer, 2006, s. 387). Ojcowie wraz z utratą roli głównego żywiciela rodziny tracili swoją pozycję i autorytet w rodzinie na rzecz kobiet a nawet dorastających dzieci, zaś stres związany z trudną sytuacją ekonomiczną przekładał się na częstsze stosowanie przez nich kar fizycznych (Elder i inni 1992, za Schaffer, 2006, s. 431). Do podobnych wniosków doszli William J. Doherty, Edward F. Kouneski i Martha F. Ericson (1998). Dostrzegli tendencję do zaniechania odpowiedzialności zarówno ekonomicznej, jak i psychologicznej w przypadku ojców dotkniętych bezrobociem lub słabo zarabiających. Na tej podstawie wysnuli wniosek o silnym oddziaływaniu czynników społecznych i ekonomicznych na ojcostwo. Szczególnie dużą rolę odgrywa w tym wypadku postrzeganie przez ojców swoich sukcesów w środowisku pozarodzinnym. Sposób realizowania roli ojca cechuje się szczególną wrażliwością na zmiany sytuacji ekonomicznej, na rynku pracy i polityki społecznej.

Kluczowym aspektem jest nie sama utrata pracy, ale sposób, w jaki ojcowie jej doświadczają, który z kolei może być warunkowany przez to, czy definiują sami siebie w kategoriach sukcesów zawodowych. Jakość relacji ojciec-dziecko w sytuacji utraty pracy przez mężczyznę zależy od poglądów na temat kulturowych ról płciowych w rodzinie. Badania wykazały, że mężczyźni którzy w tradycyjny sposób postrzegają swoją rolę, mają trudności w przystosowaniu się do takiej sytuacji (Hofferth, Goldscheider, 2010, s. 481). W rodzinach, w których role są ściśle rozdzielone, a mężczyzna utożsamia się z rolą żywiciela rodziny, utrata pracy stanowi większy problem niż w rodzinach bardziej elastycznie podchodzących do zadań związanych z utrzymaniem rodziny i opieką nad dziećmi.

Podział zadań w przypadku utraty pracy może być również powiązany z prestiżem przypisywanym określonym czynnościom. Ariane Pailhe i Anne Solaz (2008, s. 234) zauważyły, że bezrobocie jednego z partnerów

---

² Glen Elder przeprowadził badania, które objęły dzieci urodzone w na początku lat 20. XX wieku i doświadczyły skutków Wielkiego Kryzysu oraz rodziny które dotknął kryzys w rolnictwie w latach 80. XX wieku w Stanach Zjednoczonych (Schaffer, 2006, s. 430-431).

powoduje transfer mniej cenionych zadań, jak np. opieka i transport. Natomiast działania uznawane za bardziej prestiżowe jak np. te związane z edukacją, są mniej chętnie przekazywane mężczyźni, nawet jeśli dysponuje on większą ilością wolnego czasu. W przypadku bezrobocia podział zadań wciąż jest asymetryczny, ponieważ albo mężczyźni unikają podejmowania zadań związanych z dzieckiem albo kobiety niechętnie przekazują im tego typu czynności. Autorki dokonują wyraźnego rozgraniczenia na działania opiekuńczo – wychowawcze i związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego, określając te pierwsze jako bardziej przyjemne i cenione wyżej jako inwestycja w rozwój dziecka.

Relacja z dzieckiem

Trzecim warunkiem wykształcenia generatywnej orientacji ojcostwa jest możliwość rozwinięcia satysfakcjonującej relacji z dziećmi. Podstawą budowania takiej relacji jest zaangażowanie mężczyzny w opiekę od momentu narodzin dziecka. Udział w czynnościach opiekuńczych kształtuje relacje emocjonalne i przywiązanie, wyzwala procesy motywacyjne (Gerson 1997, s. 42). Znaczenie opieki w procesie budowania relacji ojciec-dziecko zostało uwzględnione w jednym z pierwszych modeli zaangażowani ojcowskiego opracowanym w latach 80. ubiegłego wieku przez Michael E. Lamb, Joseph H. Pleck, Eric Charnov i James A. Levine (Pleck, 1997, s. 67). Model ten składał się z trzech komponentów: zaangażowania w bezpośrednią interakcję z dzieckiem (również w formie opieki), dostępności lub gotowości do rezygnacji z innych czynności na rzecz interakcji z dzieckiem oraz odpowiedzialności za opiekę.

Spojrzenie na ojcostwo w kontekście generatywności obejmuje kilka aspektów opieki nad dzieckiem. Jednym z nich jest praca nad relacją (*relationship work*), oznaczająca zaspokajanie potrzeb dzieci wynikających z interpersonalnej i emocjonalnej współzależności ojca oraz dziecka w środowisku społecznym. Współzależność, stanowiąca główny warunek wzajemnego oddziaływania na siebie ojca i dziecka, polega na umacnianiu trwałego związku pomiędzy rodzicem a dzieckiem (S. Brotherson, D. Dollahite, A. Hawkins 2005, s. 4). Ten związek tworzy się poprzez osobiste zaangażowanie we wspólne działania z dziećmi, okazywanie wsparcia i troski, szczególnie w przypadku choroby lub stanów niepokoju, nawiązywanie interakcji z dzieckiem od urodzenia, wzajemne poświęcanie czasu i okazywanie emocji oraz wspólne uczestnictwo w czynnościach o charakterze duchowym, jak np. modlitwa lub obrzędy religijne (Brotherson, Dollahite, Hawkins 2005, s. 8).

William J. Doherty, Edward F. Kouneski i Martha F. Ericson (1998, s. 278) analizowali ojcostwo nie tylko z punktu widzenia samej relacji ojciec – dziecko lub jako zestaw działań jednostki ale jako wielostronny proces obejmujący ojców, matki, dzieci, poszerzoną rodzinę, społeczeństwo i jego kulturę oraz instytucje. W tym ujęciu ojcostwo jest konstruowane na przecięciu znaczeń, poglądów, motywacji, postaw i zachowań wszystkich wymienionych wyżej „uczestników” procesu. Co więcej, wśród zewnętrznych czynników szczególne znaczenie ma rola matki, ponieważ kobieta może być partnerką w rodzicielstwie lub ograniczać relacje ojciec – dziecko (Doherty, Kouneski, Ericson, 1998, s. 285-287). Jednym z aspektów odnoszących się do oddziaływania matek na zaangażowanie ojcowskie poruszanych w literaturze są tzw. działania regulacyjne kobiet, związane z kontrolą czynności podejmowanych przez mężczyzn. W tekstach anglojęzycznych zjawisko to jest określane mianem *maternal gatekeeping*, co można tłumaczyć jako postawa matki-strażniczki. Sarah M. Allen i Alan J. Hawkins zdefiniowali je jako „zbiór przekonań i zachowań, które ostatecznie blokują wysiłki na rzecz współpracy pomiędzy kobietami i mężczyznami w rodzinie poprzez ograniczanie mężczyznom możliwości nauczenia się i rozwinięcia umiejętności opieki nad dziećmi i zajmowania się domem” (1999, s. 200). W jego obrębie wyszczególnili trzy wymiary (1999, s.199): niechęć do zrzeczenia się odpowiedzialności za rodzinę poprzez ustanawianie bardzo sztywnych standardów, tendencję do podkreślania znaczenia tożsamości matki oraz różnicowanie koncepcji ról rodzinnych. Tak ujmowane zjawisko *maternal gatekeeping* ogranicza możliwość wprowadzenia równomiernego podziału obowiązków domowych i wychowawczych, co utrudnia zbudowanie trwałej relacji z dzieckiem.

Badania wskazują na ambiwalentny stosunek matek do ojcowskiego zaangażowania. Nie jest to zaskakujące, ponieważ ze względu na kulturowe oczekiwania wobec matek zaangażowane ojcostwo może być postrzegane jako zagrożenie dla kontroli kobiet nad centralną domeną ich życia (Doherty, Kouneski, Erickson, 1998, s. 287). Dążenie kobiet do rezygnacji z części zadań przypisanych kulturowo macierzyństwu może stworzyć przestrzeń dla zaangażowania ich partnerów (Dienhart, Daly 1997, s. 153). Z jednej strony wiąże się ono z intencjonalnym działaniem nakierowanym na zwiększenie udziału partnera w opiece i wychowaniu, a z drugiej – z ambiwalentnymi odczuciami, które temu towarzyszą. W badaniach Allen i Hawkins została wyodrębniona grupa matek, która poprzez samodzielne wykonywanie zadań związanych z opieką i domem ograniczała możliwość równomiernego podziału obowiązków (1999, s. 209). Natomiast matki biorące udział w badaniu

Dienhart i Daly, odczuwały ulgę w sytuacji, gdy część odpowiedzialności za wychowanie była przejmowana przez ich partnera ale jednocześnie czuły się odsunięte, a nawet miały poczucie winy z powodu rezygnacji z roli „pierwszoplanowego rodzica” (*primary parent*). Napięcie z tym związane powoduje, że kobiety z jednej strony dążą do równego podziału zadań i odczuwają ulgę wraz z rosnącym udziałem mężczyzn w tym obszarze, z drugiej jednak strony towarzyszy temu poczucie winy wynikające z zaprzeczenia kulturowo ugruntowanym oczekiwaniom wobec matek (Allen, Hawkins, 1999, s. 202). Jednak doświadczenie ambiwalencji nie jest tylko udziałem kobiet. W przypadku mężczyzn dotyczy ono odpowiedzialności za utrzymanie rodziny oraz udziału w opiece i wychowaniu jako (Dienhart, Daly, 1997, s. 163).

Oblicza generatywnego ojcostwa

Generatywne ojcostwo nie jest zjawiskiem jednorodnym i nie oznacza wykonywania tych samych czynności w jednakowym zakresie przez ojców i matki (Gerson, 1997, s. 44). Wśród różnych wariantów realizowania ojcostwa można wyróżnić „równorzędnego rodzica” - *equal parent* i pomocnika matki lub ojca pierwszoplanowego i opiekuna pomocniczego (Szlendak, 2011, s. 447). Gerson wyróżnia trzy wymiary równorzędnego rodzicielstwa: równy udział w rutynowych, prozaicznych czynnościach związanych z dzieckiem i domem, równą odpowiedzialność za dzieci i opiekę nad nimi, równy stopień poświęcenia lub rezygnacji np. z kariery, przyjemności i czasu wolnego na rzecz dzieci (1997, s. 45). Na podstawie swoich badań wyodrębniła grupę ojców tzw. pomocników matek, zaangażowanych w wychowanie dziecka, którzy nie biorą pełnej odpowiedzialności za wszystkie aspekty opieki nad nim, a także ojców wchodzących w role równorzędnych rodziców lub pierwszoplanowych opiekunów, którzy angażują się na równi z matką we wszystkie rutynowe czynności związane z opieką. Jednak generatywność może być udziałem zarówno pierwszoplanowych opiekunów jak i pomocników matek. Gerson podkreśla, że do rzadkości należą sytuacje, w których mężczyźni uczestniczą we wszystkich wyżej wymienionych wymiarach oraz że nie każdy generatywny ojciec realizuje model egalitarnego rodzicielstwa (1997, s. 45).

Potwierdzają to analizowane przez Hofferth i współautorów wyniki badań, które uwzględniają różne kategorie czynności i wskazują, że ojcowie głównie spędzają z dziećmi czas na zabawie (39% czasu). Na drugim miejscu znalazły się czynności opiekuńcze (od 25% czasu do 35% w zależności od dnia tygodnia), na trzecim – zadania związane z gospodarstwem domowym i towarzyskie (od 15% do 30% czasu), a na czwartym – nauka (od 3% do 5% czasu). Kolejną kwestią jest stopień odpowiedzialności za konkretne zadania

związane z dziećmi. Okazuje się, że mężczyźni nadal nie dorównują w tym zakresie matkom. Unikają kupowania dzieciom ubrań i organizowania wizyt lekarskich, natomiast chętnie angażują się w transport dzieci, uczestniczą w wybieraniu dodatkowych zajęć oraz podejmowaniu decyzji dotyczących opieki polegające na wyborze przedszkola i szkoły (Hofferth i inni, 2002, s. 67-68). Badania prowadzone na podstawie dzienników czasu wskazują, że w dni powszednie kobiety wypełniają większość obowiązków związanych z opieką, a mężczyźni najczęściej w weekendy zbliżają się do ideału „nowego ojca”, czyli równorzędnego w stosunku do matki rodzica (equal parent) opiekującego się dziećmi w wymiarze fizycznym i emocjonalnym (Yeung i inni 2001, s. 153).

Na podstawie Międzynarodowych Badań Społecznych (ISSP - International Social Survey Programme, 2016) z 2012 roku można wnioskować o zróżnicowaniu pewnych aspektów równorzędnego rodzicielstwa. Udział we wszystkich rutynowych czynnościach związanych z dzieckiem i stopień rezygnacji lub ograniczania innych obszarów życia może wyrażać się w podziale urlopu rodzicielskiego pomiędzy rodzicami (Tab. 2).

Tabela 2. Opinie na temat podziału płatnego urlopu rodzicielskiego pomiędzy rodzicami³

	Matka - cały urlop	Matka - większość urlopu, ojciec - mniejsza część	Matka i ojciec po połowie	Ojciec - większość urlopu, matka - mniejsza część	Ojciec - cały urlop	Ogółem [n(%)]
Szwecja	1,4%	28,2%	70,1%	0,3%	0,0%	886 (100%)
Niemcy	15,6%	34,9%	48,8%	0,6%	0,1%	1440 (100%)
Francja	14,4%	36,9%	48,4%	0,2%	0,1%	1727 (100%)
Islandia	2,9%	49,6%	47,3%	0,2%	0,0%	1074 (100%)
Holandia	11,9%	40,2%	47,3%	0,5%	0,1%	789 (100%)
Dania	5,3%	47,5%	45,9%	0,9%	0,4%	1050 (100%)
Finlandia	3,3%	52,4%	44,1%	0,0%	0,2%	944 (100%)
Belgia	15,1%	40,9%	43,9%	0,1%	0,1%	1564 (100%)
Norwegia	4,5%	52,5%	42,8%	0,2%	0,0%	1189 (100%)
Szwajcaria	19,6%	41,3%	38,0%	1,1%	0,0%	1019 (100%)
Polska	33,6%	32,7%	33,3%	0,3%	0,1%	1012 (100%)
Hiszpania	33,5%	33,3%	32,9%	0,2%	0,1%	2246 (100%)

³ Dane w Tabeli 2. zostały uporządkowane malejąco według kolumny zawierającej wskazania na równy podział urlopu rodzicielskiego („matka i ojciec po połowie”).

Irlandia	19,0%	51,0%	29,7%	0,2%	0,1%	839 (100%)
Portugalia	25,6%	48,4%	25,9%	0,1%	0,0%	963 (100%)
Chorwacja	48,0%	27,0%	24,5%	0,4%	0,1%	973 (100%)
Wielka Brytania	22,0%	54,2%	23,4%	0,2%	0,2%	649 (100%)
Austria	37,9%	40,0%	21,8%	0,2%	0,1%	985 (100%)
Słowenia	41,4%	43,3%	15,3%	0,0%	0,0%	802 (100%)
Łotwa	59,8%	25,9%	14,2%	0,0%	0,1%	911 (100%)
Litwa	54,2%	35,0%	10,3%	0,5%	0,0%	999 (100%)
Węgry	67,9%	22,4%	9,3%	0,2%	0,1%	867 (100%)
Czechy	69,0%	21,5%	9,0%	0,5%	0,1%	1636 (100%)
Bułgaria	64,9%	26,7%	8,5%	0,0%	0,0%	814 (100%)
Rosja	81,0%	10,9%	8,0%	0,1%	0,0%	1417 (100%)
Słowacja	72,0%	20,0%	7,5%	0,4%	0,1%	1044 (100%)

Badanych zapytano o opinię na temat optymalnego rozwiązania w przypadku rodziców znajdujących się w takiej samej sytuacji zawodowej i mających prawo do odpłatnego urlopu (Tab. 2). Na tle krajów europejskich, w których przeprowadzono badanie wyróżnia się Szwecja, gdzie 70 % respondentów opowiedziało się za równym podziałem urlopu. W pozostałych krajach odsetek osób popierających egalitarny wariant wahał się od 49% do 7%. Najmniejszą popularnością takie rozwiązanie cieszy się w krajach tzw. byłego bloku wschodniego - nie przekracza 15%, z wyjątkiem Polski (33%) i Chorwacji (24%).

Podsumowanie

Teoria generatywnego ojcostwa pozwala na ujęcie ojcostwa z nieco innej perspektywy niż tradycyjne podejście funkcjonalistyczne i wydaje się trafnie obrazować przemiany zachodzące w obrębie realizacji jednej z podstawowych ról społecznych. Gerson zwraca uwagę, że przemiany życia rodzinnego, relacje pomiędzy kobietami i mężczyznami, trajektorie pracy i wzorce biograficzne zderzają się z utrudnieniami ze strony instytucji, które bazują na realiach wcześniejszych epok. Stawia to matki i ojców w sytuacji konfliktu ról lub dylematów związanych z wyborem sposobu realizowania roli rodzica. Zaangażowanie kobiet w karierę zawodową i rosnący wkład w budżecie domowym nie zwalnia ich z roli pierwszoplanowego opiekuna (*primary caregiver*). Natomiast w przypadku mężczyzn sukces na rynku pracy jest wciąż głównym miernikiem ich statusu społecznego (Gerson, 2009, s. 736).

W naszej kulturze można wyróżnić wiele utrudnień na drodze do generatywności. Ojcowie zderzają się z nimi w wielu obszarach codziennego funkcjonowania. Szczególnie dotyczy to miejsca praca, relacji z innymi mężczyznami, relacji w rodzinie (Dienhart, Daly, 1997, s. 149). Świadczą o tym m.in. reakcje z jakimi spotykają się ojcowie wchodzący w rolę pierwszoplanowego opiekuna i decydujący się na urlop wychowawczy. Takie rozwiązanie wywołuje zdziwienie wśród pracodawców, współpracowników, znajomych (Fuszara, 2008 192-199).

Dane zebrane w ramach ISSP pokazują, iż egalitarny podział obowiązków związanych opieką nad dzieckiem w większości krajów europejskich wciąż jest postulatem. Dane dotyczące opinii na temat aktywności zawodowej rodziców i podziału urlopu rodzicielskiego świadczą o tym, że od kobiet oczekuje się większego angażowania w opiekę na wczesnym etapie życia dziecka. Zgodnie z tezą Gerson, taka sytuacja może wynikać ze strukturalnych i kulturowych konfliktów. Pomimo, że zmiany społeczne zmierzają w kierunku kwestionowania tradycyjnych podziałów zadań ze względu na płeć, to napotymane przez kobiety i mężczyzn instytucjonalne przeszkody stwarzają nowe dylematy szczególnie w przypadku osób dążących do integracji „domu i pracy w zrównoważony, egalitarny sposób” (Gerson, 2002, s. 26).

Bibliografia:

- Allen, S. M., Hawkins, A. J. (1999). Maternal gatekeeping: Mothers' beliefs and behaviors that inhibit greater father involvement in family work. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 199-212.
- Bakiera, L. (2003). *Rodzicielstwo a rozwój dorosłych w średnim wieku*. W: B. Harwas-Napierała, *Rodzina a rozwój człowieka dorosłego*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2003.
- Bakiera, L. (2013). *Zaangażowane rodzicielstwo a autokreacyjny aspekt rozwoju dorosłych*. Warszawa: Diffin SA.
- Bożewicz, M. (2018). *Kobiety i mężczyźni w domu*. Warszawa: Komunikat z badań CBOS.
- Brines, J. (1994). Economic dependency, gender, and the division of labor at home. *American Journal of Sociology*, 100, 652 – 688.
- Brotherson, S., Dollahite, D., Hawkins, A. (2005), Generative Fathering and Dynamics of Connection between Fathers and Their Children. *Fathering*, 3 (1), 1-28.
- Brzezińska, A. (2000). *Społeczna psychologia rozwoju*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.

- Budrowska, B. (2000). *Macierzyństwo jako punkt zwrotny w życiu kobiety*. Wrocław: Wydawnictwo Funna.
- Chmura-Rutkowska, I., Ostrouch, J. (2007). *Mężczyźni na przełęczu życia. Studium socjopedagogiczne*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls".
- Cooney, T. M., Pedersen, F. A., Indelicato, S., Palkovitz, R. (1993). Timing of Fatherhood: Is "On-Time" Optimal?. *Journal of Marriage and the Family*, 55, 205-215.
- Dienhart, A., Daly, K. (1997). *Men and women co-creating father involvement in a non-generative culture*. W: A.J. Hawkins, D. C. Dollahite, *Generative fathering: Beyond deficit perspectives*, London–New Delhi: Thousand Oaks, CA: Sage, 147–164.
- Doherty, W. J., Kouneski, E. F., Erickson, M. F. (1998). Responsible Fathering: An Overview and Conceptual Framework. *Journal of Marriage and Family*, 60 (2), 277-292.
- Doucet, A. (2004). "It's almost like I have a job, but I don't get paid": fathers at home reconfiguring work, care, and masculinity. *Fathering*, 2 (3), 277-303.
- Erikson, E. (1980). *Tożsamość i cykl życia*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Fuszara, M. (2008). *Ojcostwo w opinii mężczyzn – ojców małych dzieci*. W: M. Fuszara, *Nowi mężczyźni? Zmieniające się modele męskości we współczesnej Polsce*, Warszawa: Wydawnictwo TRIO, 187-220.
- Gerson, K. (2009). Changing Lives, Resistant Institutions: A New Generation Negotiates Gender, Work, and Family Change. *Sociological Forum*, 24 (4), 735-753.
- Gerson, K. (2002). Moral Dilemmas, Moral Strategies, and the Transformation of Gender: Lessons from Two Generations of Work and Family Change. *Gender and Society*, 16 (1), 8-28.
- Gerson, K. (1997). *An institutional perspective o generative fathering. Creating social supports for parenting equality*. W: A.J. Hawkins, D. C. Dollahite, *Generative fathering: Beyond deficit perspectives*. London New Delhi: Thousand Oaks, CA Sage.
- Hawkins, A., Dollahite, D. (1997). *Beyond the role-inadequacy perspective of fathering*. W: A. J. Hawkins, D. C. Dollahite, *Generative fathering: Beyond deficit perspectives*. London New Delhi: Thousand Oaks, CA Sage.
- Hofferth S. L., Pleck J., Stueve J. L., Bianchi S., Sayer L. (2002). *The Demography of Fathers: What Fathers Do*. W: C.S. Tamis-LeMonda, N. Cabrera, *Handbook of Father Involvement. Multidisciplinary Perspectives*. New Jersey London: Larence Erlbaum Associates.

- Hofferth, S. L., Goldscheider, F. (2010). Does Change in Young Men's Employment Influence Fathering?. *Family Relations*, 59, 479 – 493.
- ISSP Research Group (2016). International Social Survey Programme: Family and Changing Gender Roles IV - ISSP 2012. *GESIS Data Archive, Cologne. ZA5900 Data file Version 4.0.0*, <https://doi.org/10.4232/1.12661>.
- Jaworowska, A. (1985). Mężczyzna jako ojciec: predyspozycje do rodzicielstwa i uwarunkowania funkcjonowania w tej roli (przegląd badań). *Psychologia Wychowawcza*, 5, 547-559.
- Kotlarska-Michalska, A. (2001). *Przemiany rodzinnych ról kobiecych w okresie transformacji ustrojowej*. W: Z. Tyszka, *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Pailhe, A., Solaz, A. (2008). Time with children: Do fathers and mothers replace each other when one parent is unemployed?. *European Journal of Population*, 243, 211 – 236.
- Peterson, R. R., Gerson, K. (1992). Determinants of Responsibility for Child Care Arrangements among Dual-Earner Couples. *Journal of Marriage and Family*, 54 (3), 527-536.
- Pleck, J. H. (1997). Paternal involvement: Levels, sources, and consequences, W: M. E. Lamb, *The role of the father in child development (3rd ed.)*. New York: Wiley.
- Schaffer, H. R. (2006). *Rozwój społeczny. Dzieciństwo i młodość*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Szlendak, T. (2011). *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szuman, A. (1995). *Aktywność zawodowa matek a funkcje społeczne rodziny w cyklu jej rozwoju*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.
- Yeung W. J., Sandberg J. F., Davis-Kean P. E., Hofferth S. L. (2001). Children's Time with Fathers in Intact Families. *Journal of Marriage and Family*, 63, 136-154.